

Vita a szegedi munkásmozgalom kérdéseiről

„A dogmatikus történetírás csődje”

— Hozzászólás Gaál Endre könyvének vitájához —

Egy éve múlt, hogy a szegedi ellenforradalom értékelésének kérdésében a hasábkön szót emeltem a dogmatikus történelemferdítés ellen. Cikkemre frott válaszból Gaál Endre tovább csűrte-csávarta a szektás történelemfelfogás nevéseges, rabulisztikus állításait. Most Végh Joachim jóindulatú — túlságosan is jóindulatú — bírálata alkalmat adott volna neki őszinte önkritikára nemcsak könyve, de akkori dogmatikus szektás, a „jobboldali elhajlást”, s az „anlimarista” jelzőt oly magabiztosan osztogató cikke miatt is. Ehelyett szemét dörgölheti az olvasó — még, ha magamfajta, egyszerű történelemtanár is —, hogy a XX. kongresszus után semmi mondanivalója nincs saját történetírói munkásságáról, felelősségéről. Még annyi sincs, amennyit a magyar történetírás képviselői általában kimondottak már, annyi sincs, amennyit Karácsonyi Béla, a tanárok történetészvitáján elismert. Hogy-hogy: mindenki dogmatikus lett volna történetészeink között, csak Gaál Endre nem? Mert a bírálatot oly foghegyről visszatücskolt maga-mentségének modorából erre kellene következniünk, noha tudjuk, hogy Gaál Endre és történetési mintaképe, Székely Lajos — még az országos történetész dogmatizmust is „túlbihegte” az elmúlt években. Az vártnak volna, hogy átnéreltünk — a történetész általános dogmatikus légtörőre való hivatkozáson túl — mélyebb, egyénibb, konkrétabb lesz. Ehelyett Gaál válaszcikke a dogmatizmus utolsó hazai mohikánjaként védelmezi a levitézlett szektás történelemszemléletet!

A „Délmagyarország” szerkesztésének cikke szerintem bátran, tömören a lényegre monddta, amikor megállapította, hogy Gaál Endre könyve „a dogmatikus történetírás csődjét mutatja”. A XX. kongresszus előtt bizonyára egy értékeltek volna munkáját, hogy „hibái ellenére alapvető munka” — mert még a dogmatikus történet-tudomány is talált volna benne kivételment, túlság, tárgyi tévedést, mulasztást. Am a XX. kongresszusnak a sztálini dogmákat sutha dobó szelleme már lehetővé tette a felismerést: Gaál Endre könyve alapvetően hibás, mert egész szemlélete, amelyből a tényeket magyarázza — tömény dogmatizmus, szektás torzítás.

Mi ennek a sztálinista szemléletnek az alapja? Éppen az a fehér-fekete ábrázolás, melyet most oly sietve elűlt Gaál, de amely egész munkáján vörös fonalként húzódik végig. A kommunista minden, a többi semmi. Teljesen törté-

netietlenül és a való tényeket meghamisítva néhány ember művének tünteti fel a forradalmi eseményeket, s velük szembeállítja a két forradalom többi erejét, a szociáldemokrata tömegeket, a polgári radikális értelmiséget, a haladó, s a forradalmi láz tüzeiben a proletáriátussal tartó kispolgárságot. Ezek a dogmatizmus szemében (mint az elmúlt években is tapasztalhattuk) lényegében ellenséges elemek voltak, akik — Gaál szemlélete szerint — csak azért tartottak a forradalommal, hogy „áltnok módon eláruhassák”, „kifogassák” a szektát a vitorlásból”, „leszerelhesék a munkásságot” stb., stb. (Ilyen frázisoktól csokort lehetne kötni Gaál könyve alapján.)

Mindebből az az abszurd következtetés a kézenfekvő — s ez a könyv lapjain következetesen végigvonul —, hogy az ellenforradalmároknál is veszedelmesebb ellenségei a munkásságnak a szociáldemokraták és a polgári radikálisok, mert az ellenforradalmárok nyíltan azok, míg emezek ráffindít, sunyi módon árulók, elvetemült álnoksággal törekednek a munkások hátbatámadására. Ilyen ostobaságot szűl a dogmatizmus!

Ebből az alapvetően helytelen, szektás szemléleti módból következik Székely Lajos és Gaál Endre történeti munkáinak minden további hibája. Ebből gyökerezik a periodizációs melléfogás is. Az alapvető szektás nézőponthoz ugyanis hozzájárul a másik, szintén sztálinista dogma: a proletárdiktatúra merev, egysíkú elképzelése. Am, ha ezzel szembeállítjuk a proletárhatalom megvalósításának változatos, sokszínű módszereiről szóló lenini tanítást, nyilvánvalóvá válik, hogy a „szegedi események specifikus, semmiféle szemérméi nélkül nem található jellege is csak a dogmatizmustól mentesen értékelhető meg. Március 14-től 22-ig egyfajta különleges; március 22-től 27-ig másfajta; végül március 28-tól április végéig ismét másfajta, sajátos módon — de a lényeg szerint proletárhatalom volt Szegeden! A különbségek e periódusokon belül persze nem jelentéktelenek, de hiszen a franciák jelenléte miatt meglehetősen nagy eltérés mutatkozott az országos helyzethez képest a hozzá leginkább hasonló március 22-től 27-ig tartó szakaszban is. Gaál Endre azt veti Végh szemére, hogy március 14 után csak formai változás következett be, hiszen „a hatalom szervezete teljes egészében a régi maradt”. Megállapításából pont az ellenkezője következik: a forma ugyanaz maradt, de megváltozott a hatalom tartalma, amely a forradalmi erők nyo-

mására március 14-ével — amint azt még Rákosi is elismerte — békés úton átvette a hatalmat. Békés úton — ismétlem — ami Gaál Endrének dogmatikus előítéletei következtében nem tetszett, mert ennek illuzórius voltát emlegeti Wallisch Kálmánnal kapcsolatban (könyvének 96. lapján), noha pár lappal később (gondolom a XX. kongresszus friss „értécsítésére”) maga is elismeri, hogy március 21-én a hatalom békés úton „siklott” a proletáriátus kezébe (99. l.) Március 21-én országosan lehet, (mert erről már cikket trt a Szabad Népben Nemes Dezső), de március 14-én Szegeden — ez szociáldemokrata illúzió (Wallischnál, akit még sem lehet árulónak bélyegezni, mert 1934-ben mint kommunista végezték ki az osztrák fasiszták), vagy éppen gyalázatos oportunizmus (amné, aki később is szociáldemokrata maradt, vesztére.) Ez aztán történetírói mérték!

Gaál Endre ahelyett, hogy gondosan mérlegelné a forradalmak egyes jelentősebb szereplőinek tetteit, cselekedeteik objektív-szubjektív rugóit, (mert ez a történetírás feladata, nem pedig eleve elkészített sémákba gyömöszölni a múlt tényeit, s ami kívül belőlük, levagdosni, figyelmen kívül hagyni), sommásan árúllással vádol meg mindenkit, aki nem a szerinte való helyes lépéseket tette. Fekete-fehér ábrázolásában például ilyen aljas árulóvá lesz Dettre János, vagy Tabódy Zolt, de még Hollós József is (mára ugyanis a szerző most tudta, hogy később Pesten az egészségügyi népbiztonságon dolgozott, aztán emigrált, s a 30-as években az amerikai magyarok kommunista szervezeteinek egyik kimagasló vezetője volt), ugyanolyan, mint mondjuk a valóban hitvány kaméleon Somogyi Szilveszter! Ez valójában megrágalmazása ezeknek a szubjektív őszinte, becsületes polgári-demokratáknak, akik a franciák kényszerű alá, s a szegedi munkástanács beleegyezésével vállalták a nehéz feladatot: két tűz között vezetni a város robbanóanyaggal telt hajóját. Dettre is, Tabódy is bátor, a maguk polgári-radikális módján haladó gondolkodású emberek voltak (Tabódyhoz, mint a magyar katona példaképéhez verset is írt Juhász Gyula, s arra is van adatunk, hogy Tabódy katonai parancsnoknak Kun Béla és Rákosi Mátyás javasolták), akik tragikusan felőrldtek a franciák és az ellenforradalmárok, valamint a munkásság között. (Amit ké-

sőbb az ellenforradalmi bíróság előtt kényszerűen vallottak, tartottak megalkuvásnak, de semmiképpen sem — igazságnak!) Mi sem bizonyítja jobban Gaál Endre merev skatulyázásának hamisságát, mint az, hogy Juhász Gyula és Móra Ferenc, Szeged legnagyobb fiai, a szegedi forradalmi eseményeknek is legkimagaslóbb képviselői (akiknek szerepéről a könyv csak nagyon halvány képet ad!) éppen ezekkel az emberekkel voltak egy politikai platformon, sőt barátai voltak (Juhász Gyula Dettrenek gyerekkori, utcabeli barátja, s később is az). Őket azonban mégsem merté Gaál Endre hitvány árulónak bélyegezni, inkább tehát hallgatóttólók. Pedig az ő forradalmi fellángolásuk (amely csodák csodája, szintén nem Gaál szerint való szegedi proletárhatalom időszaká alatt, március 22—27 között, hanem a szerinte már ellenforradalmi szakaszának számító április folyamán volt a legprogresszívebb) és csalódott visszahanyatlásuk (az igazi fordulópont: május 7-e után!) a leghitelesebben, legemberibben mutatja a haladó polgári értelmiség útját a forradalom és ellenforradalom útvesztőiben. Persze ezt meglátni, s árnyaltan, humanusan megmutatni, ingadozásait, megtorpanásait megmagyarázni — s nem mindjárt az „áruló” címkét rájuk ragasztani — csak a nem dogmatikus történetírás lesz majd képes!

Ísmételtem, az alapvetően helytelen dogmatikus szemlélethez fakad a könyv minden — Végh Joachim, Gilday Kálmán által és most szöveztet, s számtalan még említetlenül maradt — hibája, tudatni rabulisztikus csűrő-csávartó kimagyarázkodása, hamis, a szegedi helyzet sajátosságával nem számoló periodizációja, a forrásanyag önkényes szelektálása, stb. A hibák sorba való kiigazítása ugyanilyen terjedelmű külön könyvet igényel. Ezért nem túlság „Délmagyarország” szerkesztőségének kennek summázó megállapítása: a könyv teljesen hibás, alkalmatlan arra, hogy helyesen mutassa meg a forradalmak szegedi történetét, a munkásosztály különféle forradalmi erőinek igazi szerepét. Nem arról van tehát szó, hogy kisebb-nagyobb hibáit toldozva-foldozva kijavítva jó a könyv; nem, teljesen újat kell írni, minden dogmatizmustól mentesen!

Márta Mihály tanár, Makó

A szegedi egyetemi fiatalok diákszemélyiségében, a József Attila Kör vitáján, egyes szabadpártnapokon előfordultak túlságok. Voltak, akik a részvevők forró hangulatát demagóg hangon próbálták a lényeges dolgokról személyi uszításra felhasználni, acsarkodó nacionalista jelszavak felé fordítani. Pesszimista emberek, jóindulatú, de begyepesedett kommunisták, a szűklátókörűek, a beskatulyázott szektás funkcionáriusok, a gyávák, az érvelni nem tudók megtűdve jegyezték meg: „Micsoda hangok?! Nahát! Mi lesz ebből?!”

Csak jó születhez ezekből a vitákból — a mellékönyvekkel együtt. Az volt a baj, hogy éveket nem fejthettük ki véleményeinket, meglátásainkat. Most aztán a XX. kongresszus után ömlik az évekig elfojtott szó. Renge-

teg a probléma és rendkívül szerteágazóak, éppen ezért óhatatlan a melléfogás, a túlzott hang.

Ennek a nagyszerű forrásnak másik mellékönyve — a féltése a régi rossznak! A szegedi emberek sem a szocializmus ellen —, hanem éppen annak érdekében tiltakoznak a dogmatizmus, a súlyos gazdasági hibák, a megnyilvánuló embertelenség ellen. A burzsoáz és a restaurációs hangok nem válhatnak uralkodóvá — meggyőződen kell fellépni ellenük —, mert a józan, az országot, a népet féltők elválasztják a helyes megoldást kutató hangokat a túlzott, téves nézetektől. Nem a mellékönyvektől kell félni — azon múlik most minden, hogy az alsó és felső párt-, állami és gazdaságvezetők hogyan válaszolnak a nép valódi hangjára, mit tesznek a jövőben...

NAPKOZBEN

Mellékönyvek

Érthetetlen megokolás

Furcsa megokolás. Eszerint a „műszer” felíratú csomagra a posta nem köteles vigyázni? Vagy látnoki szemmel észrevette, hogy óraalkatrész van a csomagban — amit az elvesztés után között a feladó, s emiatt nem tudta „behatárolni” az elveszés helyét?

Egyenesen érthetetlen. Persze hivatkozik a posta különböző paragrafusokra. A szabály meg nem tartását okolja a csomag elvesztésének — vagyis nem felel érte, mert nem pontosan tüntette fel a feladó a csomag tartalmát. Hát a postának nem a kifizetett biztosítási és kézbesítési díjnak megfelelően kell kezelni minden csomagot, bármi is legyen a tartalma?

M. T.

A „Délmagyarország” szerkesztőségének üdvözlő távirata lengyel újságokhoz

A „Délmagyarország” szerkesztősége másfél éve kapcsolatot tart fenn a „Lodzki Express” és a „Glos Robotniczy” lodzi napilapokkal. A lengyelországi események alkalmával a „Délmagyarország” kollektívája az alábbi táviratot küldte Lodzba:

„Együttérző érdeklődéssel figyeljük a lengyel nép országújtó harcát, amelyből ti, újságírók is jelentékeny részt vállaltok. Szolidaritásunkat példátok követésével fejezzük ki.

A „DEL-MAGYARORSZAG” Szerkesztősége”

(2.) SZOBRAINK. Az első modern köztéri szegedi szobor Dugonics Andrásé volt (1876), ezt követte Kossuth Lajosé (1902), majd utána egymás után — elsősorban Lázár György polgármester, az Adyól „legszereztetreméltóbb literary gentleman”-nek nevezett, ambiciós podeszta buzgólkodása eredményeként — a Széchenyi téri szobrok születtek meg néhány másutt elhelyeztet (Rákóczi, Dankó stb.) együtt — úgy-szólván valamennyi az első világháború előtti években. A Horthy-rendszer e téren is visszaneszt jelentett. Pásztor János szimbolikus szobrai a tanácsháza előtt és Tömörkény, meg Móra lassan már kicserélésre szoruló kőalakjai — ez minden, amivel a harmincas években a város gazdagodott, nem számíttva az 1931-ben létesített Nemzeti Emléksarkokat, mely nem a város benső szükségleteinek nyomán, hanem a Klebelsberg-féle, drága pénzét elemesztő kirakat-politika következtében jutott Szegedre.

Am, ha megvan, illő lenne törödni vele. Hiszen a Nemzeti Emléksarkok mégis csak nemzeti nagyjaink panteonja, s ha a szobor-kollekció hibájáról beszélünk, nem elsősorban az a baj, ami ott van, hanem ami mindmáig hiányzik. A főlsszabadulás után — kissé toldozó-foldozó módra — el is kezdődött a régi mulasztások pótlása, s odakerült Móra Ferenc, József Attila és Radnóti Miklós szobra, domborműve, de persze ez nem elég. Nem lehet elég, hiszen nincs emléke Ady Endrének, Juhász Gyulának, s még másoknak, kiknek helye szintén a magyar nagyok csarnokában van. Tervbe kellene venni néhány gyöngyösből (Bethlen Gábor, Arany János, Eötvös József, Vörösmarty Mihály, Brassai Sámuel, sőt József Attila másainak kicserélését is. De ami máris, sürgetően kötelezőségünk: gondoskodni kell — akár a városnak, akár az egyetemnek; ha ez eddig nem tisztázódott, tessék eldönteni — a panteon tisztántartásáról, hogy ne kelljen szégyenkezniük vendégeink előtt. Nem

A szegedi örökség ápolása

kell más hozzá, csak annyi, hogy megfelelő oldattal rendszeresen lemosassák a szobrokat, emléktáblákat, domborműveket. Ez egyébként a köztéri emlékművekre is vonatkozik, mert olykor siralmas, némelyik szobronk hogyan fest. A madaraknak nem tudunk parancsolni, de rendszeres takarítással meg lehet övni szobraink tisztaságát. Egyes szobraink, így például a Vásárhelyi Pál- és a Tisza Lajos szobrok melbelalakjai, sajnálatosan pusztnak. Ezeknek szakértő restaurálása és állandó karbantartása elengedhetetlen, hacsak nem akarjuk az utókor vádját rákövetni, amiért nemcsak hogy nem gazdagítottuk szobrokkal városunkat, de még a meglévőket is hagyjuk pusztulni.

Természetesen szükséges, hogy amint már többször és többen is szóváltottunk, az eltűnt szobrok visszakérüljenek helyükre. Nem csupán a Szent György-szobor, amely kitűnően ékesítheti az egyetemi Béke-épület előtti kis teret a régi helyén, vagy a Klauzál-szobor, amelynek új helyéül a róla elnevezett térnek a Kossuth-szoborral szemben lévő sarka kínálkoznék, de a neves folyamtszabályozó mérnöknek, Rapács Radónak és a gyorsírási jeles magyar úttörőjének, Markovics Ivánnak mellszobrai is újra szolgálják a közmevelődést. A színház előcsarnokában állott fél évszázadja a nagy színész és érdemes színigazgató. Makó Lajos mellszobra; a belső tatározáskor ismeretlen helyre került. Annak is vagy régi helyén, vagy valahol a színház tövében kellene újra helyet kapnia. Túl buzgóságból eltávolították a panteonból Henszlmann Imrénnek, a műemlékvédelem nagy magyar apostolának mellszobrát. Azt hisszük, miután a fővárosban éppen a kö-

zelműltban neveztek el róla utcát, talán megkívánhatjuk, hogy az ő szobra is napfényre kerüljön újból a múzeum alagsorából — vissza eredeti helyére! S ne tartson senki Habsburg-pártinak, royalistának, ha azt is fölvetem: Erzsébet királyné szép márványszobra is megferne valahol az újszegedi liget egy intim szögletében. Hiszen elsősorban is a szobor sikerült műalkotás (Ligeti Miklós, 1907), másrészt pedig Erzsébet maga nem volt a gyűlölt Habsburgok fajtájából való, sőt, a magyarság iránti őszinte vonzódása (Eötvös József volt nevelője, ő tanította magyar nyelvre; tanítómesteréhez írott magyar nyelvű leveleit az Eötvös-onokák, Návayék hagyatékából éppen a szegedi levéltár őrzi) bizonyos fokig a magyarok szemében is rokonszenvesé tette alakját. De ismétlem, nem királynő-kultuszt kívánunk, csupán egy hangulatos, szép műalkotás jussát az emberek gyönyörködtetésére. Márpedig ha ezt megcsinálhatjuk egyházi jellegű alkotások esetében, megtehetjük itt is, amint hogy nem látnak ebben veszedelmet sehol a világon, még a Szovjetunióban sem. Csehszlovákiában például, a nyáron volt alkalmam látni, gondosan őrzik a gyűlölt Metternich kancellár kinswarty kastélyát minden bennevalóval, a kancellár számos arcképével, szobrával együtt, s múzeumként mutogatják.

Alapelveként kellene végre már leszögezni, hogy Szeged minden évben egy új szoborral gazdagodik! A városnak is nyilván elkészült az öt éves terve, de fogadom, kultúrpolitikusaink eszébe sem jutott, hogy szoborfejlesztési tervet is kellene készítenünk. Nem várhatunk mindent sült-galambként az államtól, mint ahogyan a

Juhász Gyula-szobrot kapjuk. A főváros évente tucatnyi alkotással gyarapszik, a vidéknek csak ötletszerűen jut, szobrászművészeink foglalkoztatásának mintegy melléktermékeként. A helyi kezdeményezések hiánya vezetett arra is, hogy nem Szeged kapta Pátzay Pál Hunyadi-szobrát is, pedig, mint annak idején rámutattam, sehol az országban több joggal nem állhattott volna, mint éppen Szegeden.

Tekintsük úgy, hogy a Juhász Gyula-szobor, melyet jövő áprilisban avatunk föl, az idei év eredménye, aminthogy valóban a szobor készen is van. (A Tisztát új száma címlapján közli fényképét, már csak azért is, hogy vita induljon: jó-e a szobor, s hol álljon?) 1957 decemберére József Attila szobrát kell megszereznie a városnak, s ugyancsak a költő halála huszadik évfordulójára lelepleznie. 1958-ban elkészülhet a javasolt Dózsa-Petőfi-emlékmű az újszegedi liget bejáratánál; 1959-ben, halála 40. évfordulójára állhatna a Szeged vidéki népköltészet klasszikus gyűjtőjének, Kálmán Lajosnak már Móra Ferencről kívánt, azóta is többször tervezett szobra, s 1960-ban méltó emléket kaphatna városunk „Széchenyije”, a híres polihisztor mérnökzeni: Vedres István is.

Úgy tudjuk, készül a szegedi munkásmozgalom mártírjainak hősi emlékműve is. Azt hisszük, méltóbb helyen, mint a szegedi munkásság május elsejei hagyományos találkozóhelyén, az újszegedi liget egy tágas, szép terén, nem is állhatna. De általában fölvethejük a kérdést: az újszegedi ligetet, vagy legalábbis egy részét nem tehetnénk olyan jellegűvé, mint a budapesti Művész-sétány? Balázs Béla elképzelése egy szabadtéri szoborkiállítás megrendezésére az újszegedi ligetben — állandósítható lenne: szép szobrokkal lehetne kultúrálta, a természet szípet a művészi vel párosítva tenni a szegediek és idegenek által egyaránt kedvelt ligetet.

Péter László